Naisjärjestöjen Keskusliitto

21.3.2022

Naisjärjestöjen Keskusliiton lausunto hallituksen esityksestä eduskunnalle seksuaalirikoksia koskevaksi lainsäädännöksi

Naisjärjestöjen Keskusliitto kiittää mahdollisuudesta lausua eduskunnan lakivaliokunnalle hallituksen esityksestä eduskunnalle seksuaalirikoksia koskevaksi lainsäädännöksi (HE 13/2022 vp). Esitys on erittäin tärkeä ja kannatettava ja korjaisi lainsäädäntöä paremmin vastaamaan Suomen sitovia kansainvälisiä ihmisoikeusvelvoitteita määrittämällä seksuaalirikokset vapaaehtoisuuden puutteen kautta. Ihmisoikeusnäkökulmasta esitys on kuitenkin ongelmallinen erityisesti valta-aseman hyväksikäytön ja haavoittuvassa asemassa olevien suojaamisen osalta.

Naisjärjestöjen Keskusliiton lausunnon päähuomiot ovat tiivistetysti seuraavat:

- Seksuaalirikoslainsäädännön kokonaisuudistus on naisten ja tyttöjen ihmisoikeuksien kannalta tärkeä ja odotettu. Erityisen tärkeää on, että vapaaehtoisuuden puute kirjataan keskeiseksi tunnusmerkiksi seksuaalirikossäännöksiin. Liitto kannattaa vahvasti lakiesityksen hyväksymistä alla esitetyin muutosesityksin.
- Raiskauksen määritelmän (1 §) muuttaminen perustumaan vapaaehtoisuuden puutteelle on erittäin kannatettava. Pykälän 2 momentin luettelon ei kuitenkaan tulisi olla tyhjentävä muutenkaan kuin 3 kohdan osalta.
- Esityksen suurin ongelma liittyy seksuaalisen hyväksikäytön pykälään (5 §) ja valta-aseman väärinkäytön tilanteisiin. Seksuaalisen hyväksikäytön pykälässä valta-aseman väärinkäyttö luo sellaiset pakottavat olosuhteet, joissa aitoa suostumusta ei voi antaa. Kahden eri rikosnimikkeen mahdollistaminen sukupuoliyhteydestä luo ongelmallisen hierarkian eri tekotapojen välille ja hämärtää vapaaehtoisen osallistumisen käsitettä. Seksuaalisen hyväksikäytön pykälän tekee erityisen ongelmalliseksi sen kohdistuminen haavoittuvassa asemassa oleviin, mikä valta-aseman väärinkäytön ja rikoksen kohdistamisen lapseen lisäksi on Istanbulin sopimuksen mukaan raskauttava seikka ja peruste koventaa rangaistusta, ei lieventää sitä. Kaikki seksuaalisen hyväksikäytön mukaiset teot tulee sisällyttää sukupuoliyhteyden osalta raiskauksen ja muiden seksuaalisten tekojen osalta seksuaalisen kajoamisen soveltamisalaan. Mallia voi ottaa Ruotsin rikoslain muotoilusta.
- Liitto kannattaa seksuaalisen ahdistelun määritelmän laajentamista kattamaan myös muita kuin koskettelutekoja.
- Rikosnimike 'korvauksen tarjoaminen nuoreen kohdistuvasta seksuaalisesta teosta' ei tunnista uhrin haavoittuvaa asemaa eikä tekijän valta-asemaa eikä sitä tule säätää lainkaan. Mikäli nimike kuitenkin säädetään, sekä rikosnimikkeen että rangaistusasteikon tulee heijastella teon hyväksikäyttöluonnetta ja vakavuutta.
- Liitto kannattaa ehdotusta säätää lapsiin kohdistuvia tekoja koskevat säännökset omaksi kokonaisuudekseen. Nykyisen suojaikärajan säilyttäminen on perusteltua lasten seksuaalisen koskemattomuuden ja häiriöttömän kehityksen kannalta. Tärkeää on, että lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten tunnusmerkistöt eivät edellyttäisi alle 16-vuotiaiden lasten osalta lähtökohtaisesti vapaaehtoisuuden arvioimista.
- Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö -pykälä olisi käytännössä 'lievä raiskaus' ja voisi tulla sovellettavaksi huomattavan nuorten lasten kohdalla. Myös lapsen aloitteellisuus ja vapaaehtoisuus tulisivat arvioitavaksi. Pykälää ei tule säätää lainkaan, vaan kaikki lapsen seksuaalisen hyväksikäytön mukaiset teot tulee kriminalisoida sukupuoliyhteyden osalta lapsenraiskauksena ja muiden tekojen osalta seksuaalisena kajoamisena lapseen.
- Istanbulin sopimuksen 46 artiklan mukaiset raskauttavat seikat on systemaattisesti huomioitava koventamisperusteina läpi kaikkien seksuaalirikoslain törkeiden tekomuotojen pykälien.
- Liitto kannattaa seksuaalirikosten rangaistuksien ankaroittamista rangaistusasteikkojen korottamisen ja soveltamisalan muutosten avulla mutta nostaa esiin ehdollisen vankeusrangaistuksen ongelmallisuuden erityisesti sellaisen seksuaalista itsemääräämisoikeutta vakavalla tavalla loukkaavan rikoksen kuin raiskaus osalta. Seksuaalisen hyväksikäytön, lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja korvauksen tarjoaminen nuoreen kohdistuvasta seksuaalisesta teosta -pykälien lievät rangaistusasteikot ovat erittäin ongelmallisia eivätkä vastaa uudistuksen tavoitetta korostaa seksuaalirikosten moitittavuutta.

Yleistä

Seksuaalirikoslainsäädännön kokonaisuudistus on naisten ja tyttöjen ihmisoikeuksia edistävien toimijoiden kauan odottama ja erittäin tärkeä uudistus. Lakiesitys parantaisi naisten ja tyttöjen seksuaalista itsemääräämisoikeutta ja ruumiillisen koskemattomuuden suojaa sekä lasten häiriötöntä kehitystä. Naisjärjestöjen Keskusliitto pitää tärkeänä, että uudistuksella päivitetään Suomen lainsäädäntö vastaamaan seksuaalirikoksien ja niihin liittyvien erityisesti naisia ja lapsia koskevien

ihmisoikeuskysymysten osalta viimeisintä kansainvälisen oikeuden kehitystä ja pohjoismaista linjaa. **Naisjärjestöjen Keskusliitto kannattaa vahvasti lakiesityksen hyväksymistä alla esitetyin muutosesityksin.**

Erityisen tärkeää on, että vapaaehtoisuuden puute kirjataan keskeiseksi tunnusmerkistötekijäksi seksuaalirikossäännöksiin. Tämä on olennainen uudistus verrattuna raiskausrikoksen nykyiseen määritelmään, jossa keskeisenä tunnusmerkistötekijänä on väkivalta tai sillä uhkaaminen. Muutos on linjassa Suomea sitovien kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden kanssa ja ottaa osaltaan huomioon seksuaalisen väkivallan osana sukupuolistuneen väkivallan ilmiötä. Suomi on ratifioinut Istanbulin sopimuksen[1] (Naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehty Euroopan neuvoston yleissopimus), joka edellyttää, että kaikki ilman uhrin suostumusta tehdyt seksuaaliset teot kriminalisoidaan. YK:n Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva CEDAW-yleissopimus[2] edellyttää valtioita kaikin asianmukaisin keinoin poistamaan naisiin kohdistuvaa syrjintää, mihin seksuaalinen väkivalta lukeutuu. CEDAW-sopimuksen yleissuosituksen 35[3] mukaan seksuaalirikosten määritelmien tulee perustua vapaasti annettuun suostumukseen. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT) on niin ikään ratkaisukäytännöissään edellyttänyt suostumusperustaista tulkintaa.

Aikuisiin kohdistuvista seksuaalirikoksista

Raiskaus ja törkeä raiskaus

Raiskauksen määritelmän (1 §) muuttaminen perustumaan vapaaehtoisuuden puutteelle on erittäin tärkeä ja kannatettava muutos. Esityksessä on otettu mallia Ruotsin rikoslainsäädännöstä, kuten liitto aiemmissa lausunnoissaan toivoi. Liitto kannattaa suostumuspohjaisuuden toteuttamista kyllä tarkoittaa kyllä -mallin pohjalta. Pykälän 2 momentin luettelon ei kuitenkaan tulisi olla tyhjentävä muutenkaan kuin 3 kohdan osalta. Avoimella muotoilulla pystyttäisiin paremmin varmistamaan, että vapaaehtoisuuden puuttumiseksi on mahdollista tulkita kaikki sellaiset tilanteet, joissa vapaaehtoisuutta ei tuomioistuimen tulkinnan mukaan ole, tarvitsematta pukea niitä 2 momentin luettelemien tilanteiden muotoon.

Pykälän toisen momentin kolmannen kohdan muotoilu ei tunnista kaikkia tilanteita, joissa on kyse valta-aseman väärinkäytöstä. Tämä on lakiesityksen suurin ongelma ja sitä on tarkemmin käsitelty alla seksuaalisen hyväksikäytön yhteydessä.

Seksuaalinen hyväksikäyttö

Esityksen suurin ongelma liittyy seksuaalisen hyväksikäytön pykälään (5 §) ja valta-aseman väärinkäytön tilanteisiin. Esityksen mukaan ”erityisen valta-aseman vakava väärinkäyttö” tulkittaisiin raiskaukseksi, mutta muut valta-aseman väärinkäytön tilanteet tulisivat rangaistaviksi lievemmin seksuaalisena hyväksikäyttönä, jonka keskeisenä tunnusmerkistötekijänä on toisen taivuttaminen sukupuoliyhteyteen tai muuhun seksuaalista itsemääräämisoikeutta olennaisesti loukkaavaan seksuaaliseen tekoon asemaa hyväksikäyttämällä. Liiton näkemyksen mukaan esitys ei tällaisenaan täytä Suomen kansainvälisiä ihmisoikeusvelvoitteita. **Asia tulee korjata siten, että kaikki seksuaalisen hyväksikäytön mukaiset teot tulee sisällyttää sukupuoliyhteyden osalta raiskauksen ja muiden seksuaalisten tekojen osalta seksuaalisen kajoamisen soveltamisalaan.**

Ehdotettu seksuaalisen hyväksikäytön pykälä hämärtää suostumuksen käsitettä

Kahden eri rikosnimikkeen mahdollistaminen sukupuoliyhteydestä luo ongelmallisen hierarkian eri tekotapojen välille ja hämärtää uudistuksen kivijalkaa, vapaaehtoisen osallistumisen käsitettä. Istanbulin sopimuksen mukaan henkilön on annettava suostumus ”vapaaehtoisesti vapaasta tahdostaan, joka arvioidaan kulloistenkin olosuhteiden mukaan”. Sopimuksen selitysmuistiossa[4] tarkennetaan, että syytteeseenpano vaatii olosuhteiden sensitiivistä ja tapauskohtaista arviointia sen selvittämiseksi, onko uhri suostunut seksuaaliseen kanssakäymiseen vapaaehtoisesti. Tällaisen arvioinnin pitää tunnistaa seksuaalisen väkivallan uhrien erilaiset reagoimistavat eikä arvio saa perustua siihen, mitä pidetään uhrille tyypillisenä käyttäytymisenä. Laintulkinnat eivät myöskään saa perustua sukupuolistereotypioille tai myyteille miesten ja naisten seksuaalisuudesta.

Seksuaalisen hyväksikäytön pykälässä valta-aseman väärinkäyttö luo tilanteen, jossa aitoa suostumusta ei voi antaa. Mahdollisuus valta-aseman hyväksikäyttöön tarkoittaa, ettei tekijällä ole tarvetta turvautua muihin 1 §:n toisessa momentissa

[1] https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2015/20150053
[2] https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1986/19860068
[3] https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhsldCrOlUTvLRFDjh6%2fx1pWAeqJn4T68N1uqnZjLbtFua2OBKh3UEqlB%2fCyOIg86A6RoodwGGza1Y5fsEpkLofaa7Gx%2fouBbRocgXmVizn9JY
[4] https://www.istat.it/it/files/2017/11/ExplanatoryreporttoIstanbulConvention.pdf

lueteltuihin keinoihin: väkivaltaan tai uhkaukseen tai uhrin muunlaisen tahdonmuodostus- tai -ilmaisumahdollisuuden puuttumisen hyväksikäyttämiseen.

Pakottavat olosuhteet kansainvälisessä oikeudessa

Kansainvälinen oikeus edellyttää raiskauksen määritelmän kattavan laajasti erilaisia pakottavia olosuhteita (coercive circumstances) sekä tapauskohtaista harkintaa oikeusistuimessa suostumuksen selvittämiseen. **Esitetyn 5 §:n tilanteet ovat kansainvälisen oikeuden näkökulmasta sellaisia pakottavia olosuhteita, jotka tulee sisällyttää raiskauksen määritelmään.**

Kansainvälisessä rikosoikeudessa on tunnistettu, että suostumuksen voi antaa vapaaehtoisesti ja pätevästi vain, jos suostumuksen antaja tekee päätöksensä vapaana pakottavista olosuhteista ja hänellä on kyky antaa suostumus. Kansainvälisen rikostuomioistuimen ICC:n Elements of Crimes -muistiossa[5] raiskauksen peruselementit sisältävät vallan väärinkäytön: kyseessä on raiskaus, jos ruumiillisen koskemattomuuden loukkaaminen toteutettiin voimalla, voimankäytöllä uhkaamalla tai pakottamalla esimerkiksi siten, että uhriin tai muuhun henkilöön kohdistui *psykologista alistamista tai vallan väärinkäyttöä, tai käyttämällä hyväksi pakottavia olosuhteita, tai teolla loukattiin sellaisen henkilön ruumiillista koskemattomuutta, joka ei kyennyt vapaasti antamaan suostumustaan*. Henkilön ei katsota kykenevän antamaan vapaasti suostumustaan, kun kyseessä on luonnollinen, aiheutettu tai iästä johtuva vajaavaltaisuus.

YK:n naisiin kohdistuvan väkivallan erityisraportoijan mallilaki[6] sisällyttää 5 §:n mukaiset tilanteet raiskauksen määritelmään. Sen mukaan suostumusta ei voida tulkita olevan, jos tekijä on valta- tai luottamusasemassa tai muuten vaikutusvaltaisessa asemassa tai uhri on hänestä riippuvainen ja hän on saattanut hyödyntää asemaansa osallistumisen varmistamiseksi. Suostumusta ei voida tulkita olevan myöskään silloin, jos tekijä hyväksikäyttää suhdetta tai valta- tai auktoriteettiasemaa, mukaan lukien mutta ei rajoittuen tilanteet, joissa tekijä on valta-asemassa uhriin koulussa, sairaalassa, uskonnollisessa yhteydessä, rikosseuraamus- tai hoivalaitoksessa; ammatillisessa tai työhön liittyvässä yhteydessä; hoitolaitoksessa tai lastenkodissa; sairaanhoidossa tai mielenterveyshoidossa; edunvalvoja-asemassa; toimiessaan lainvalvonnassa, työntekijänä, ehdonalaisvalvojana, valmentajana, ohjaajana, pappina, lapsenvahtina, hoitajana tai muussa uhrin hyvinvointiin liittyvässä asemassa; tai muuten vastuussa uhrin hoivasta, ohjauksesta tai valvonnasta.[7] Kyse on eksplisiittisesti samoista tilanteista, jotka HE sisällyttää seksuaalisen hyväksikäytön eikä raiskauksen määritelmään.

Kansainväliset sopimusvalvontaelimet ovat kritisoineet Suomea valta-aseman hyväksikäyttöön liittyvien tilanteiden kriminalisoinnista raiskausta matalammalla rangaistusasteikolla. CEDAW-komitea kehotti Suomen viimeisimmän määräaikaisraportin loppupäätelmissään[8] muuttamaan raiskausta koskevaa rikoslain 20 luvun 1 §:n 2 momenttia ja seksuaalista hyväksikäyttöä koskevaa rikoslain 20 luvun 5 §:n 1 momenttia varmistaakseen, että raiskauksen määritelmä kattaa myös sellaiset suostumuksen puuttumiseen perustumattomat seksuaaliset teot, jotka perustuvat tekijän aseman hyväksikäyttöön, kuten suljetuissa laitoksissa asuvien naisten raiskaukset, ja yhdenmukaistaa edellä mainittujen tekojen rangaistusasteikko sakosta vähimmäisvankeusrangaistukseen, jotta se vastaisi muita raiskausrikoksia (kappaleet 18 ja 19). Seurantaraportissaan[9] komitea totesi, ettei Suomi ollut toteuttanut muutoksia.

---

[5] https://www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/336923d8-a6ad-40ec-ad7b-45bf9de73d56/0/elementsofcrimeseng.pdf
[6] https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G21/149/63/PDF/G2114963.pdf
[7] Article 6. On presumed lack of consent
20. Lack of consent is presumed when:
a) The victim was intoxicated as a result of drugs or alcohol consumed voluntarily, involuntarily or unknowingly;
b) When an illness, bodily injury, or other particular vulnerability has an impact of the victim's ability to consent; or
c) When the perpetrator is in a position of power, trust, influence or dependency over the victim and may have taken advantage of that position to force participation.
21. Lack of consent is also presumed when the perpetrator abuses a relationship or position of power or authority over the victim. The positions and relationships listed below include, but are not limited to, situations in which the perpetrator is in a position of power or authority, influence or dominance over the victim:
a) in a school, hospital, religious, correctional or care facility setting;
b) in a professional or occupational setting;
c) in a residential care facility, community home, voluntary home, children's home or orphanage;
d) in the context of providing the victim medical, psychological or psycho-social support or treatment;
e) in a guardian-ward relationship;
f) by acting as a member of law enforcement, worker, probation officer, sports coach, instructor, minister of religion, babysitter, child-minder or in any other position of welfare in relation to the victim; or
g) by otherwise being generally involved and responsible for the care, training or supervision of the victim.
[8] https://um.fi/documents/35732/48132/komitean_loppup%C3%A4%C3%A4telm%C3%A4t_suomen_7__m%C3%A4%C3%A4r%C3%A4aikaisraportista__28_2_2014/
[9] https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/FIN/INT_CEDAW_FUL_FIN_24829_E.pdf

Istanbulin sopimuksen täytäntöönpanoa valvova GREVIO edellytti[10] Suomea kriminalisoimaan valta-asemaa väärinkäyttäen toteutetut raiskaukset yhtä vakavina rikoksina kuin raiskaukset. GREVIOn mukaan mahdollisuus suostumuksen antamiseen vaihtelee riippuen monesta tekijästä, joita ovat muun muassa ikä, riippuvainen asema sekä uhrin ja tekijän välinen suhde. Monissa olosuhteissa nämä tekijät estävät aidon suostumuksen antamisen, mikä johtaa samaan lopputulokseen kuin väkivallan tai uhkauksien käyttö. Suostumuksen tulee olla rangaistuksen ytimessä riippumatta siitä, onko teko tehty käyttämällä väkivaltaa vai hyväksikäyttämällä valta-asemaa. GREVIO varoittaa luomasta hierarkiaa uhrien välille heidän ominaisuuksiensa, kuten nuoren iän, avuttomuuden, riippuvaisen aseman, sairauden tai muiden olosuhteiden perusteella ja edellyttää lainsäädännön lähettävän viestin siitä, että raiskaus on aina raiskaus.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntö edellyttää niin ikään pakottavien olosuhteiden huomioimista ja suostumuksen tarkastelua kontekstissa. EIT on mm. tapauksessaan M.C. v. Bulgaria[11] todennut, että uhrin johdattaminen autiolle alueelle muodosti pakottavat olosuhteet. Pakottavaksi olosuhteeksi voidaan siis katsoa tilanne, jossa uhri kokee, ettei apua ole saatavissa tai uhri on muuten tekijän armoilla. Tuomioistuin myös kritisoi viranomaisia nuorten henkilöiden erityisen haavoittuvuuden ja alaikäisten raiskaukseen liittyvien erityisten psykologisten tekijöiden riittämättömästä huomioimisesta. Tapauksessa E.B. v. Romania[12] EIT katsoi, että esitutkinta- ja tuomioistuinviranomaiset eivät olleet panneet riittävää painoarvoa uhrin todetulle älylliselle vammalle ja korostuneelle haavoittuvaisuudelle sekä hänen suostumuksensa pätevyyden arvioimiselle tämän valossa.

Seksuaalisen hyväksikäytön kohdistuminen haavoittuvassa asemassa oleviin

Esityksen tekee erityisen ongelmalliseksi sen, että se kohdistuu haavoittuvassa asemassa oleviin. Ehdotettu 5 § mahdollistaisi esimerkiksi alle 18-vuotiaiden, vammaisten henkilöiden ja laitoksissa hoidettavana olevien seksuaalisen hyväksikäyttämisen alennetun rangaistuksen turvin, kun teon kohdistumisen haavoittuvassa asemassa olevaan henkilöön tulisi päinvastoin olla Istanbulin sopimuksen mukainen raskauttava seikka rangaistuksen mittaamisessa. Istanbulin sopimuksen selitysmuistion[13] mukaan henkilönä, jonka erityiset seikat ovat tehneet haavoittuvaksi, pidetään raskaana olevia naisia ja naisia, joilla on pieniä lapsia, vammaisia henkilöitä, syrjäisillä alueilla asuvat henkilöt, päihderiippuvaiset, seksityöntekijät, kansallisiin tai etnisiin vähemmistöihin kuuluvat, maahanmuuttajat, mukaan lukien paperittomat ja pakolaiset, lhbt-henkilöt ja HIV-positiiviset, kodittomat, lapset ja vanhukset. Erityisesti vammaisten naisten riski joutua seksuaalirikoksen uhriksi on moninkertainen verrattuna muihin naisiin. Haavoittuvuuden arvioinnissa tulee myös huomioida erityisesti lähisuhteissa tapahtuva väkivalta.

Rikoksen kohdistaminen haavoittuvassa asemassa olevaan henkilöön ja valta-aseman väärinkäyttäminen ovat molemmat Istanbulin sopimuksen mukaan raskauttavia seikkoja, mikä tarkoittaa, että niiden tulisi koventaa rangaistusta, ei lieventää sitä. Sopimuksen selvitysmuistion mukaan henkilöllä, jolla on valta-asema, tarkoitetaan ketä tahansa, joka on ylemmässä asemassa uhriin nähden, esimerkiksi opettaja tai työnantaja – tilanteita yhdistävä tekijä on luottamusasema, joka tavallisesti liittyy tällaiseen valta-asemaan, sekä erityinen tunneperäinen vahinko, joka voi syntyä tämän luottamuksen väärinkäytöstä. Vastaavassa asemassa olisi myös muun muassa henkilö, joka on hoitajana laitoksessa tai muuten haavoittuvassa asemassa olevalle henkilölle. **Sopimus pitää raskauttavana seikkana myös rikoksen kohdistamista lapseen, mikä selitysmuistion mukaan kattaa kaikki alle 18-vuotiaat. Kyse on jälleen eksplisiittisesti samoista tilanteista kuin HE:n 5 §:ssä.**

Lanzaroten sopimus[14] edellyttää niin ikään kriminalisoitaviksi sellaisia tekoja, joissa käytetään hyväksi tunnustettua luottamukseen, määräysvaltaan tai vaikutusvaltaan perustuvaa asemaa lapseen nähden, mukaan lukien perheen sisällä, tai joissa käytetään hyväksi lapsen erityisen haavoittuvaa tilannetta, varsinkin henkistä tai fyysistä vammaisuutta tai riippuvuusasemaa. Sopimus edellyttää huomioitavaksi raskauttavina olosuhteina muun muassa sitä, että rikoksen kohteena on erityisen haavoittuva uhri, tai rikoksentekijä oli perheen jäsen, asui lapsen kanssa tai käytti väärin valta-asemansa. Sopimuksen mukaan lapsia ovat kaikki alle 18-vuotiaat, eli se koskee myös ehdotetun 5 §:n mukaisia tilanteita.

Esityksen korjaaminen ihmisoikeusperustaiseksi

Tällaisenaan esitys on kestämätön niin kansainvälisen oikeuden, Suomen ihmisoikeussitoumusten kuin hallituksen omien uudistukselle asettamien tavoitteiden valossa. Hallituksen esityksen mukaan "[h]enkilön heikomman tai haavoittuvan aseman hyväksikäyttö ei välttämättä ole sellaista, että sen voitaisiin katsoa poissulkevan henkilön vapaaehtoisuuden osallistua

[10] https://rm.coe.int/grevio-report-on-finland/168097129d
[11] https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-61521%22]}
[12] https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-191749%22]}
[13] https://www.istat.it/it/files/2017/11/ExplanatoryreporttoIstanbulConvention.pdf
[14] https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2011/20110088

seksuaaliseen kanssakäymiseen". Naisjärjestöjen Keskusliiton mielestä kyse ei kuitenkaan ole tilanteista, joissa voidaan tulkita vapaaehtoisuutta olevan, vaan tilanteista, joissa pakottavat olosuhteet estävät aidon suostumuksen antamisen. Tällöin nämä tilanteet selkeästi kuuluvat vapaaehtoisuuden puutteelle perustuvan raiskauksen määritelmän sisälle. **Nykyisellään esitys ei toteuta suostumusperustaisuuden henkeä eikä aseta samaa painoarvoa heikommassa asemassa olevien ihmisten vapaaehtoisuudelle.**

Esityksessä erillistä pykälää perustellaan selkeydellä, mitä valta-aseman väärinkäytön tilanteiden jaottelu kahteen eri rikosnimikkeeseen ei kuitenkaan lisää. Päinvastoin se tekee soveltamisesta erittäin vaikeaa. Esityksessä ei selvästi määritellä, mikä katsotaan vakavaksi ja mikä vähäiseksi vallan väärinkäytöksi, jolloin niiden välinen ero jää epäselväksi. Tämä on erittäin ongelmallista ihmisoikeuksien ja oikeusturvan toteutumisen kannalta. **Kansainvälinen oikeus ja EIT:n oikeuskäytäntö edellyttävät tapauskohtaista harkintaa suostumuksen selvittämiseen. Tiettyjen tilanteiden kategorinen luokittelu "seksuaaliseksi hyväksikäytöksi" "raiskauksen" sijaan ei vastaa tätä vaatimusta.**

Suomen rikoslaissa tulee ottaa käyttöön Ruotsin mallin mukainen ratkaisu, jossa vallan väärinkäytön tilanteet on sisällytetty raiskauksen määritelmään. Ruotsin lainsäädäntö sisällyttää riippuvuusaseman vakavan väärinkäytön tilanteet raiskauspykälään ilman erillistä seksuaalisen hyväksikäytön rikosnimikettä sekä sisältää säännöksen raiskauksesta, jota "rikoksen olosuhteet huomioon ottaen on pidettävä lievempänä". Tämä mahdollistaa kaikkien tilanteiden, joissa vapaaehtoisuutta ei voi tulkita olleen, tuomitsemisen yhtenäisellä rikosnimikkeellä raiskauksiksi. Hallituksen esityksessä on käsitelty vaihtoehtoista toteuttamistapaa, jossa seksuaalinen hyväksikäyttö olisi mahdollista säätää raiskauksen ja seksuaalisen kajoamisen lieväksi tekomuodoksi yleisemmillä sanamuodoilla käyttäen Ruotsin mallia esimerkkinä. On kuitenkin huomionarvoista, että Ruotsin lainsäädäntö ei määrittele lievää tekotapaa vallan väärinkäytön tilanteiksi, vaan momentti on muotoiltu yleisesti: "Jos rikosta rikoksen olosuhteet huomioon ottaen on pidettävä lievempänä, tuomitaan raiskauksesta vankeuteen enintään neljäksi vuodeksi". Naisjärjestöjen Keskusliitto kannattaa vaihtoehtoista toteuttamistapaa mutta **korostaa, että valta-asemaa väärinkäyttämällä tehtyjä tekoja ei voi kategorisesti luokitella vähemmän törkeiksi, vaan tekojen moitittavuus tulee tarkastella tapauskohtaisesti.**

Seksuaalinen ahdistelu

Naisjärjestöjen Keskusliitto kannattaa seksuaalisen ahdistelun määritelmän laajentamista kattamaan myös muita kuin koskettelutekoja. Liitto nostaa esiin, että vaikka rangaistusasteikon perusteella seksuaalisesta ahdistelusta voidaan määrätä rangaistus rangaistusmääräys- tai sakkomenettelyssä, huomattava osa rangaistuksista on kuitenkin määrätty tuomioistuimessa. Tämä osoittaa tarpeen kiinnittää uuden lainsäädännön koulutuksissa erityistä huomiota siihen, että seksuaalisen ahdistelun rangaistuksista huomattavasti suurempi osa voidaan tulevaisuudessa määrätä tuomioistuinta matalamman kynnyksen menettelyssä.

Korvauksen tarjoaminen nuoreen kohdistuvasta seksuaalisesta teosta

Naisjärjestöjen Keskusliiton mielestä ei tule säätää rikosnimikettä 'korvauksen tarjoaminen nuoreen kohdistuvasta seksuaalisesta teosta'. Seksuaalipalvelujen ostamisessa nuorelta on kyse lapsen kaupallisesta seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Pykälä on ongelmallinen lasten seksuaalisen itsemääräämisoikeuden kannalta. Lapsi ei voi myydä seksuaalipalveluja, etenkään kun kyse on tosiasiassa vanhempien miesten haavoittuvassa asemassa oleviin tyttöihin kohdistuvista teoista. Pykälä ei tunnista uhrin haavoittuvaa asemaa, tekijän valta-asemaa eikä siten suojele lapsia eli kaikkia alle 18-vuotiaita prostituutiolta. Ottaen huomioon uhrin haavoittuvan aseman sekä sen, että lapsen ei voida katsoa antaneen pätevää suostumusta kaupalliseen seksiin, teon tunnusmerkistö vastaa raiskausta.

Mikäli nimike kuitenkin säädetään, sekä rikosnimikkeen että rangaistusasteikon tulee heijastella teon hyväksikäyttöluonnetta ja vakavuutta. Ehdotuksen mukaan kyseisestä rikoksesta voitaisiin tuomita sakkoa tai enintään kaksi vuotta vankeutta, mikä tekee siitä yhden lievimmin rangaistavista seksuaalirikoksista. Tämä ei vastaa teon vakavuutta ja moitittavuutta ja antaa väärän viestin sen suhteen, että vastuun tulee aina olla aikuisella. Pykälässä on kyse lapsiin ja haavoittuvassa asemassa oleviin henkilöihin kohdistuvista teoista, ja sen rangaistusasteikkoa tulisi tarkastella tämän valossa aiemmin todetun mukaisesti ja rangaistusta koventavana seikkana. Rikosnimike on lausuntokierroksen jälkeen muutettu muodosta 'seksuaalipalvelujen ostaminen nuorelta' muotoon 'korvauksen tarjoaminen nuoreen kohdistuvasta seksuaalisesta teosta'. Liitto kritisoi aiempaa nimikettä siitä, ettei se tunnistanut teon moitittavuutta eikä sitä, että lapsi ei voi tarjota seksuaalipalveluja. Uusi nimike tunnistaa paremmin jälkimmäisen ongelman mutta ei edelleenkään kuvasta onnistuneesti tekojen moitittavuutta ja hyväksikäyttöluonnetta.

Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset

Naisjärjestöjen Keskusliitto kannattaa ehdotusta säätää lapsiin kohdistuvia tekoja koskevat säännökset omaksi kokonaisuudekseen, mikä selkeyttää sääntelyä. Nyt käsillä oleva esitys on lausuntokierrosten perusteella edelleen selkeytynyt ja parantunut erityisesti lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten sääntelyn osalta.

Nykyisen suojaikärajan säilyttäminen on perusteltua lasten seksuaalisen koskemattomuuden ja häiriöttömän kehityksen turvaamisen kannalta. Liitto kuitenkin huomauttaa, että ehdotettu sääntely ei kaikilta osin onnistu turvaamaan 16–17-vuotiaiden lasten seksuaalista itsemääräämisoikeutta ja häiriötöntä kehitystä. Kaikkien alle 18-vuotiaiden tehokkaan suojelun kannalta on välttämätöntä, että seksuaalisen hyväksikäytön pykälässä mainitut teot kriminalisoidaan raiskauksena ja seksuaalisena kajoamisena. Törkeän lapsenraiskauksen osalta liitto korostaa yllä esitettyjä huomioita Istanbulin sopimuksen mukaisten raskauttavien seikkojen systemaattisesta huomioimisesta myös lapsenraiskauksen törkeän tekomuodon kriteereissä.

Erittäin tärkeä muutos on se, että lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten tunnusmerkistöjen täyttyminen ei edellyttäisi suojaikärajaa nuorempien lasten osalta lähtökohtaisesti vapaaehtoisuuden arvioimista. Toisaalta perusteluissa nostetaan esiin tilanteita, joissa lapsen vapaaehtoisuus tulisi kuitenkin arvioitavaksi. Liitto korostaa, että lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten ja niiden rangaistusten arvioinnin ei tule keskittyä lapsen omaan toimintaan.

Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö

Naisjärjestöjen Keskusliitto on kritisoinut lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö -pykälää, sillä se antaa väärän viestin ja olisi ristiriidassa uudistuksen tavoitteen kanssa rikosoikeudellisen suojan parantamisesta lasten koskemattomuuden ja häiriöttömän kasvun ja kehityksen turvaamiseksi.

Esityksen mukaan pykälä voisi tulla sovellettavaksi huomattavan nuorten lasten kohdalla. Perustelujen mukaan ”[v]aikka säännöksessä ei olisi tiukkaa alaikärajaa, jota nuorempiin kohdistuviin tekoihin se ei soveltuisi, ei säännöstä yleensä tulisi soveltaa varsinkaan lapsenraiskauksen sijaan myöskään silloin, kun lapsi on enintään noin kaksitoistavuotias”. Tämä tarkoittaisi sitä, että edes 12 vuoden ikä ei olisi ehdoton alaraja. Lausuntokierroksella esityksessä mukana ollut kahdentoista vuoden ikäraja sai osakseen laajaa ja perusteltua kritiikkiä, ja on erittäin ongelmallista, että sama ikäraja on edelleen mukana esityksessä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö -pykälän kohdalla. Toisaalta perusteluissa ei mainita myöskään yläikärajaa tekijän osalta, mikä tarkoittaa sitä, että tekijä voisi olla täysi-ikäinen. Mitään rajaa ei esitetä myöskään sille, missä vaiheessa osapuolten ikäero on niin suuri, ettei pykälä sovellu. Pykälän soveltumisala voi siis perustelujen pohjalta olla potentiaalisesti hyvin laaja.

Pykälän kohdalla myös lapsen aloitteellisuus ja vapaaehtoisuus tulisivat arvioitavaksi. Jos lapsi itse olisi aloitteellinen, teosta voitaisiin rangaista lievemmin lapsen seksuaalisena hyväksikäyttönä. Tämä on äärimmäisen ongelmallista, etenkin kun vaarana on, että rikostutkinnassa esiintyvä periaate aloittaa tutkinta lievemmästä rikosnimikkeestä ohjaa tutkinnan aloittamista ensisijaisesti lievemmästä rikosnimikkeestä. YK:n mallilain[15] mukaan alle 16-vuotias henkilö ei voi antaa aitoa suostumusta seksiin. Naisjärjestöjen Keskusliitto painottaa, että alle 16-vuotiaan lapsen oman toiminnan ei tule olla arvioitavana eikä lapsen aloitteellisuuden tule vaikuttaa rikosnimikkeen valintaan.

Ehdotettu pykälä olisi käytännössä ’lievä raiskaus’, mikä tekee siitä laillisuusperiaatteen näkökulmasta erittäin ongelmallisen. Liitto korostaa yllä esitettyjä huomioita haavoittuvassa asemassa olevien, mukaan lukien lasten ja nuorten, suojelemiseksi, ja huomauttaa, että rangaistusten porrastaminen on jo mahdollista lapsenraiskauksen ja seksuaalisen kajoamisen laajan rangaistusasteikon ja rikoslain yleisten rangaistuksen määräytymistä sääntelevien pykälien perusteella. Suurin osa lapsiin kohdistuvasta seksuaalisesta väkivallasta tapahtuu luottamuksellisissa suhteissa lapseen. Kun haitan aiheuttaja on henkilö, jonka lapsi tuntee ja johon hän luottaa ja ihailee, väkivallasta kertominen ja toipuminen on erityisen vaikeaa.

Pykälää ei tule säätää lainkaan, vaan kaikki lapsen seksuaalisen hyväksikäytön mukaiset teot tulee kriminalisoida sukupuoliyhteyden osalta lapsenraiskauksena ja muiden seksuaalisten tekojen osalta seksuaalisena kajoamisena lapseen. Jos nimike kuitenkin säädetään, minimirangaistuksen tulee olla ehdotetun 4 kuukauden sijasta huomattavasti korkeampi, esimerkiksi 1 vuosi. Pykälän käyttöalaa on myös syytä rajata pykälän muotoilussa tai vähintään sen perusteluissa. Esityksestä tulee selkeästi käydä ilmi, että ikäeron uhrin ja tekijän välillä tulee olla sitä pienempi, mitä nuorempi uhri on, jotta lapsen seksuaalisen hyväksikäytön pykälä voisi tulla kyseeseen.

[15] https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G21/149/63/PDF/G2114963.pdf

Lasta seksuaalisesti esittävän kuvan levittäminen

Naisjärjestöjen Keskusliitto kannattaa lasta seksuaalisesti esittävän kuvan levittämistä koskevaa sääntelyä mutta korostaa, että on sekä perusteetonta että vastoin uudistuksen lasten seksuaalisen koskemattomuuden vahvistamiseen tähtäävää tavoitetta, että pykälään on sisällytetty poikkeussäännös kuvan tiedonvälitystä palvelevan tai taiteellisen arvon vuoksi, kun vastaavaa poikkeussäännöstä ei perustelluista syistä ole otettu mukaan vastaavaan 18 vuotta täyttäneitä koskevaan seksuaalisen kuvan luvaton levittäminen -pykälään.

Törkeät tekomuodot

Naisjärjestöjen Keskusliitto peräänkuuluttaa Istanbulin sopimuksen velvoitteiden huomioimista siten, että sopimuksen 46 artiklan mukaiset raskauttavat seikat säädetään seksuaalirikoslainsäädäntöuudistuksessa rikosten koventamisperusteiksi. Osa sopimuksen mukaisista raskauttavista seikoista, kuten se, että kohteena on lapsi, rikos on tehty väkivaltaa käyttäen, tai että sen on tehnyt useampi henkilö yhdessä, on huomioitu törkeiden tekomuotojen määritelmissä. Törkeän raiskauksen perustelujen mukaan erityistä henkistä kärsimystä voi aiheutua myös siitä, että tekijälle läheiset ihmiset joutuvat seuraamaan tekoa, mikä tulee tulkita mahdollistavan tuomion koventamisen tilanteessa, jossa rikos on tehty lapsen läsnäollessa. Erityisesti lähisuhdeväkivalta, sille tyypillinen toistuvuus, ja rikoksen kohdistaminen haavoittuvassa asemassa olevaan henkilöön kuitenkin puuttuvat törkeiden tekomuotojen määritelmistä edelleen. Haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden kohdalla ongelman tekee erityisen vakavaksi se, että myöskään perusmuotoisen raiskauksen tunnusmerkistö ei tunnista kaikkea vallan väärinkäyttöä, jolla on erityistä merkitystä haavoittuvassa asemassa oleville henkilöille.

Naisjärjestöjen Keskusliitto korostaa, että Istanbulin sopimuksen mukaiset raskauttavat seikat on systemaattisesti huomioitava koventamisperusteina läpi kaikkien seksuaalirikoslain pykälien. Istanbulin sopimus edellyttää raskauttavien seikkojen huomioimista kaikkien sopimuksen kriminalisoiduiksi edellyttämien tekojen osalta, eli raiskauksen lisäksi yllä mainitut huomiot pätevät myös mm. seksuaaliseen kajoamiseen ja sen törkeään tekomuotoon, seksuaaliseen kajoamiseen lapseen ja sen törkeään tekomuotoon, sekä seksuaaliseen häirintään.

Rangaistusasteikoista

Naisjärjestöjen Keskusliitto pitää kannatettavana, että seksuaalirikosten rangaistuksia ankaroitetaan rangaistusasteikkojen korottamisen ja soveltamisalan muutosten avulla. Raiskauksesta annettavat tuomiot ovat Suomessa useimmiten ehdollisia ja alhaisempia kuin muissa Pohjoismaissa. Kun otetaan huomioon seksuaalirikosten sukupuolistunut luonne ja seksuaalisesta väkivallasta rankaisemattomuus, antaa rangaistusasteikon alimpien rangaistusten soveltaminen näihin rikoksiin hälyttävän viestin siitä, miten Suomi sitoutuu naisiin kohdistuvan väkivallan poistamiseen.

Istanbulin sopimus edellyttää, että yleissopimuksen mukaisesti rangaistaviksi säädettävistä teoista voidaan määrätä tehokkaat, oikeasuhteiset ja varoittavat seuraamukset niiden vakavuuden mukaan. Lanzaroten sopimus puolestaan edellyttää sopimuksen perusteella kriminalisoitujen rikosten tehokkaan tutkinnan ja syyttämisen sallien tarvittaessa mahdollisuuden peitetoimintaan, sekä mahdollistamalla lapsipornografiaan liittyvien rikosten kohdalla uhrien tunnistamisen erityisesti analysoimalla tallenteita. Rangaistusten tulee siis olla ankaruudeltaan sellaiset, että niillä on preventiivinen vaikutus.

Esitys kiristäisi seksuaalirikosten rangaistusasteikkoja sekä rangaistusasteikkoja muuttamalla, että vakavammin rangaistavien tekojen määritelmien laajentamisen kautta. **Naisjärjestöjen Keskusliitto kannattaa kiristyksiä mutta korostaa yllä esitettyjä huomioita siitä, että seksuaalisen hyväksikäytön, lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja korvauksen tarjoaminen nuoreen kohdistuvasta seksuaalisesta teosta -pykälien osalta mahdollisuus tuomita lievempään rangaistukseen 'lievästä raiskauksesta' on erittäin ongelmallista eikä vastaa uudistuksen tavoitetta korostaa seksuaalirikosten moitittavuutta.**

Naisjärjestöjen Keskusliitto nostaa esiin ehdollisen vankeusrangaistuksen mahdollisuuden ongelmallisuuden erityisesti sellaisen vakavalla tavalla seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaavan rikoksen kuin raiskaus osalta. Ehdollisen vankeusrangaistuksen seuraamukset jäävät käytännössä vähäisiksi, ja ehdollisen rangaistuksen muuttuminen ehdottomaksi myöhemmän käytöksen perusteella on harvinaista. Tämä ei vastaa yleistä oikeustajua. **Raiskauksen osalta ehdollisen vankeusrangaistuksen ohessa tulisi vähintäänkin aina tuomita myös sakkoa tai yhdyskuntapalvelua.**

Muista käsittelyssä olevista esityksistä

Naisjärjestöjen Keskusliitto on kannattanut Raiskauksen määritelmä suostumusperustaiseksi – Suostumus2018 -kansalaisaloitetta (KAA 2/2019 vp). Yllä esitetyt huomiot kattavat olennaisilta osin myös kansalaisaloitteessa esitetyt huomiot sekä niiltä osin, kun HE ne kattaa, että niiltä osin, kun esitystä tulisi vielä liiton näkemyksen mukaan korjata.

Lakialoitteen laiksi rikoslain 17 luvun muuttamisesta (LA 24/2020 vp) suhteen liitto näkee, että hallituksen esitys kattaa monia sen rikoslakiin esittämiä muutoksia etenkin lasta seksuaalisesti esittävän kuvamateriaalin hallussapidon ja levittämisen suhteen. Liitto kannattaa esitettyjä uusia rikosnimikkeitä sekä sitä, että lapsia seksuaalisesti esittävän kuva- ja videomateriaalin hallussapito ja levittäminen määriteltäisiin seksuaalirikoksiksi siirtämällä ne rikoslain 20 lukuun.

Lakialoitteen laiksi rikoslain 20 luvun 7 §:n muuttamisesta (LA 96/2020 vp) suhteen liitto näkee, että hallituksen esitys kattaa esitetyn muutoksen määrittämällä törkeän lapsenraiskauksen minimirangaistukseksi neljä vuotta ja törkeän seksuaalisen kajoamisen lapseen minimirangaistukseksi kaksi vuotta. Liitto kannattaa esitettyjä rangaistusasteikkojen korottamisia.

Liitolla ei sukupuolten tasa-arvon ja naisten ja tyttöjen ihmisoikeuksien näkökulmasta ole kantaa lakialoitteeseen laiksi rikoslain 17 luvun muuttamisesta (LA 51/2020 vp).

Naisjärjestöjen Keskusliitto – Kvinnoorganisationernas Centralförbund ry

Saara-Sofia Sirén	Terhi Heinilä
puheenjohtaja	pääsihteeri

Lisätietoja: Merja Kähkönen, vaikuttamisen suunnittelija, Naisjärjestöjen Keskusliitto, puh. 050 546 6688, merja.kahkonen@naisjarjestot.fi

Naisjärjestöjen Keskusliitto – Kvinnoorganisationernas Centralförbund ry on vuonna 1911 perustettu sukupuolten tasa-arvoa edistävien naisjärjestöjen kattojärjestö, johon kuuluu 72 jäsenjärjestöä ja yhteensä noin 400 000 jäsentä. Naisjärjestöjen Keskusliiton tavoitteena on naisten aseman, sukupuolten tasa-arvon ja tyttöjen ja naisten oikeuksien edistäminen.